AZ ERDÉLYI ROMÁN NÉP VALLÁSI UNIÓJA RÓMÁVAL.

(Második közlemény.)

III. A vallási unió irodalma.

Az erdélyi román nép vallási unióját és annak következményeit nem tárgyalhatom annyi részletességgel, mint a hogy a tárgy fontossága valóban megköveteli. Annyi tér nem áll rendelkezésemre.

Azért szükségesnek tartom a tárgyra vonatkozó útbaigazitásokat, a kérdés irodalmának ismertetésével, megadni, hogy mindazok, a kik mélyebbre hatóan akarnák azt tanulmányozni könnyebben elérhessék kitüzött czéljokat.

A román irók közül sokan foglalkoztak a vallási unióval. Az ezen irók által összegyüjtött anyag egymagára is elégséges a kérdés megvilágitására. Csakhogy itt az a baj merül fel, hogy a román irók nem törekedtek kellő tárgyilagosságra; nem igyekeztek pártatlansággal kezelni a kérdést; felekezeti és nemzetiségi szenvedély uralja a tollakat s e körülmény a tárgyilagos kutatót munkájában megzavarja.

E tárgyban kétségkivül Nilles Miklós, insbrucki tanár, Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae s. Stephani (Insbruck, 1885, két kötet) czimü munkája bir legnagyobb fontossággal, melyben szerző a római, esztergomi, balázsfalvi és gyulafehérvári, valamint a volt erdélyi kir. főkormányszéki levéltárak eddig kiadatlan adatait, okleveleit használja fel s igy az áttérési ügyet s annak következményeit lépésről lépésre megvilágitja. E kiváló értékü mű a budapesti és a bukáresti tudományos akadémiák védnöksége alatt látott napvilágot.

Szerző felhasználja a nyomtatásban erre vonatkozólag megjelent majdnem összes müveket.

A mi különös értéket ad a munkának az, hogy az unió tárgyalásait minden fázison át kiséri. Igy látjuk miként vélekednek fe-

lőle a de propaganda fide collegiumban? minő nehézségek gördülnek útjába egyházi szempontból? miként igyekszik azokat Kolonics esztergomi érsek eltávolítani? s az adatok világánal megismerjük a gyulafehérvári jezsuitákat, a román püspökök tájékozatlanságát a főbb dolgokra nézve, Leopold király közrehatását s mindazon személyeket, a kik az unió létesitésén közremunkáltak. E mű tehát legfontosabb mindenik között.

Románul tárgyalták a kérdést:

Cipariu Timotheus: Acte şi fragmente latine româneşti pentru istoria besericei române mai ales unite (Balázsfalva, 1854). Cipariu sok addig ismeretlen anyagot halmozott össze munkájában. Különösen becses Klein Sámuel, mult századi iró, egyházi történetéből az unióra vonatkozólag kivont rész.

Sinkai György: Cronica românilor, (Jassi, 1854), III. kötet 172-ik laptól több oklevelet közöl s tárgyalja azon okokat, a melyek a román nép unióját megteremtették.

Maior Péter: Istoria bisericească; és Istoria pentru începutul românilor în Dacia. (Budán, 1812). Mindkét müvében az unióra vonatkozólag okmányokat közöl s annak hű képét igyekszik előállítani.

Popea Miklós: Vechia metropoliă ortodosă română (N.-Szeben, 1870) czimü müve óvatosan használandó, mert a gör. keleti felekezetiség még a legnyilvánvalóbb eseményeket is más szinben tünteti fel.

Ily hatást gyakorol reánk Ságuna András metropolita könyve is: Istoria bisericei ortodoxă (N.-Szeben, 1860).

Moldován János, balázsfalvi kanonok, a Cipariu által 1867-ben kiadott Archiv pentru filologiă şi istoriă czimű folyóiratában (a 700 laptól kezdve) igen helyes alakban szállítja le Popea Miklós munkájának értékét; rámutat a sok nagymondásra, képzelődésre, koholmányra, mint a melyeknek nem volna szabad tért foglalni egy komolyabb történeti munkában. Moldován munkája felette becses.

Cipariu Archivuma még igen sok és becses adattal szolgál az unió kérdésében.

Kiváló fontossággal bir e kérdésben Hurmuzaki Eudoxius: Documinte privitoare la istoria românilor (Bukárest), a románok egyházi történetére vonatkozó összes, ismert okmányokat közli; a kuta-

tások folytán jelentékeny új anyagot hoz felszinre. E munkából ma már tiz vastag kötet jelent meg.

Ardelean János Istoria diecesei române gr. cath. a Oradei mari. (Szamosujvár, 1883. 2. k.)

Laurian Treborian: Magasinul istoric.

Baritz György Transilvaniájában (a román közmüvelődési társaság szakközlönye) sem áll utolsó helyen e téren.

Érdekes a következő munka is: Documinte istorice despre starea politică și ieratică a românilor din Transilvania. Bécs, 1850.

A román sajtóban szintén sok adattal találkozunk e nemből. Biserica și Scoala, (megjelenik Aradon), és a Foia besericească și scolastică (Balázsfalván), minden esetre nélkülözhetetlen azokra, a kik a két egyház viszonyaival kivánnak megismerkedni.

Számos történetiró érinti a kérdést. Papiu Ilarian, Klein Sámuel, Xenopol, Hasdeu, Bălcescu figyelmét sem kerülte ki.

Legújabban Baritz György, a román akadémia megbizásából gyüjti a román nép vallási uniójára vonatkozó adatokat.

Magyarul nem sokan foglalkoztak e kérdéssel. Az erdélyi történészek: Kőváry László, Szilágyi Sándor alig érintik.

Bod Péternek latin nyelven irt kéziratban a Muzeumegylet könyvtárában levő: Brevis valachorum transylvaniam incolentium historia czimü munkája fontos e nemben. — Ennek alapján gróf Teleki Domokos a Budapesti Szemle (1863) 54-ik füzetében bővebb tudosítást ad „Két Kalnger“ czim alatt.

Van még a Muzeumegylet kézirattárában egy mű: Az erdélyi oláhok uniáltatásokról való rövid historia 1745-ből. Ezt szintén Bod Péter munkájának tartom; az ő irályát és gondolkodását árulja el e mű.

Szintén kéziratban van Bolla Márton munkája a mult század végéről, az oláh incolatus ügyében. Hunfalvi Pál a Századok XIII-ik (1879) évfolyamában azt terjedelmesen ismerteti.

A magyar nyelven irt egyháztörténetek bizonyos fukarsággal szólnak az unióról.

Német nyelven a következő művek jelentek meg:

A Saguna András fennebb idézett munkájának második része Boiu és Popescu által „Geschichte der griechisch-orientalischen Kirche in Oestereich (N.-Szeben, 1862) czim alatt adatott ki.

Crisán: Beitr. zur Geschichte der Kirch. Union der Romänen in Siebenbürgen unter Leopold I. N.-Szeben, 1882.

Fiedler József: Die Union der Walachen in Siebenbürgen unter kaiser Leopold. Bécs, 1872.

Egyebekre nézve Nilles Miklós munkája bő utasitást ad a I. k. XL — CXX lapjain.

IV. Az unió rövid története és következményei.

Említettük volt, hogy 1690 körül a katholikusok száma Erdélyben nagyon leapadt; még püspökkel sem birtak; ennek teendőit Gyula-Fehérvárt vicariusi czimmel Baranyai Gergely jezsuita vitte a 17-ik század utolsó tizedében.

Tudjuk azt is, hogy Erdély elveszti önállóságát s a Habsburgház alá kerül; oly körülmény, a mely felforgatja Erdélyben az állapotokat daczára annak, hogy a leopoldi diplomában az ország institutiói,törvényei biztosíttattak.

Az Erdélyben szabadabban müködő jezsuiták, kötelességükhöz hiven, arra törekedtek, hogy a katholikusok számát tetemesen megnöveljék, hogy igy a protestantismus hatalmát a régi katholikus Erdélyben megtörjék, vagy legalább ellensulyozzák.

De miként fogjanak munkához? ez volt a kérdés. Egy idegen területen kellett megkezdeni az akcziót, hogy a protestánsok féltékenysége fel ne idéztessék és pedig oly hamar.

A román nép elégületlensége ismeretes volt. Katholikus körökben azt is tudták, hogy a protestáns fejedelmi uralom épen azért, mert a román nép között a kálvinizmusnak propagandát csinált, nem volt előtte kedves, ellenkezőleg annak elmulása felett örömét nyilvánitani el nem mulasztotta. A sanyaru helyzet, melyben a román nép volt, papságának szellemi korlátoltsága, miveletlensége és az a körülmény, hogy jobbágy számba ment ő is; a román népnek külömbeni vonzódása a katholikusokhoz, s az a körülmény, hogy őket valódi keresztényeknek tartotta, mig a protestánsokat nem, mind alkalmas tényező gyanánt szolgált a tekintetben, hogy a román népet jelentős vallási czélok elérésére használják fel, még pedig kellő sikerrel.

A két egyház egyesülésére vonatkozó addigi zsinati törekvések nem voltak ismeretlenek sem a román papság, sem a nép előtt. Az egyesülési kisérletek kimutatták azt is, hogy a keleti és nyugati egyház között voltaképen lényegesebb külömbségek nincsenek.

Igy az 1439-ki florenczi concilium az addig annyi meg annyi pontban kitüntetett hitelvi külömbségeket, a pápai tekintély elismerése mellett, háromra redukálja, jelesen az áldozásra, a purgátoriumra és a szentháromságra. [1]) Ezen hitelvi külömbségek elfogadásával már 1439-ben több román püspök egyesült Rómával, következőleg a román papság előtt épen nem voltak ismeretlenek a féltételek, a melyek alatt az egyesülés megtörténhetnék.

Úgy látszik, hogy Kolonics Leopold esztergomi érsek a gyulafehérvári jezsuiták által lett figyelmeztetve a kedvező alkalomra, mely a románok unióját biztos kilátásba helyezte.

És Kolonics a saját szakállára, a pápának minden előleges beleegyezése nélkül kezdette meg ez irányban a tárgyalásokat. Erre talán a pápai beleegyezést előlegesen kieszközölni feleslegesnek is tartotta, mert mint érintém, a florenczi concilium épen ilyen esetekre vonatkozólag érvényesen döntött.

Kolonics esztergomi érsek utasításokat adott Baranyai Gergely jezsuitának, hogy az akkori gyula-fehérvári román püspökkel, Teofillal, magát érintkezésbe tegye. [2]) Egy bécsi udvari utasítás folytán jelezve volt, hogy ha a román nép a négy bevett vallás közül valamelyikhez szegődik, azon vallásfelekezet jogait fogja élvezni. Láthatólag a román népnek szabadságában állott bármely vallásfelekezettel egyesülni. Ez azonban csak a többi felekezet megnyugtatásáért történt igy. A jezsuita atyák rajta voltak, hogy a többi felekezetekkel való egyesülésről szó se legyen. Utasításuk értelmében igértek minden jót, politikai jogok gyakorlását tették kilátásba azoknak is, a kik nem voltak papok. Az igéretekkel való hitegetés ekkor kezdődik a román népnél Bécs részéről.

Teofil román püspök hajlandóságot és készséget mutatott a katholikusokkal való egyesülésre, mi czélból 1697 február havában Gyulafehérvárt zsinatot hivott össze, melynek második ülésében előadta javaslatát a római katholikus egyházzal való egyesülés ügyében. Javaslata elfogadtatott, s a zsinat román nyelven a következő nyilatkozatot állította ki: [3])

---

[1]) Nilles: Symbolae stb. I. 116—121

[2]) A történeti adatokat Ciparin Acte şi fragmente munkájából merítjük Klein Sámuel mult századi iró előadása után, (79 és köv. lapokon). Lásd különben Popea Vechia Mitropoliâ müvét 90—140 lapokon.

[3]) Ez okmányt lásd Nilles: Symbolae I. k. 169—170 l.

„Mi Teofil, Isten kegyelméből Erdély és a vele összekapcsolt magyarországi részek román egyházának püspöke, úgy azon egyház egész klérusa, ezen irásunkkal mindazoknak, kiknek illik, emlékül hagyjuk, miszerint az elmult február hónapban, mikor nagy zsinatunk volt Gyula-Fehérvártt, egy szivvel határoztuk el, hogy a római katholikus anyaszentegyház kebelébe visszatérünk, és vele ujolag egyesülünk, mindazokat elfogadván, helyeselvén és hivén, a melyeket ő elfogad, vall és hiszen. És mindenekelőtt valljuk azon négy pontban foglaltakat, a melyek eddig minket kétfelé választottak:

„*a*) Elismerjük, hogy a római pápa Krisztus egész egyházának, mely az egész világon elterjedett, látható feje.

b) Valljuk, hogy a menyországon, mely a boldogok lakhelye, és a poklon kivül, mely börtöne az elitélteknek, még egy harmadik hely is van, melyben a még meg nem tisztult lelkek tartatnak és tisztulnak.

c) Hogy a kovásztalan kenyér elégséges az urvacsorára és a mise áldozásra — nem kételkedünk.

d) Hisszük, miszerint a Szent-Lélek a Szentháromság harmadik szemelye, az Atyától és a Fiutól ered. És elfogadunk, vallunk és hiszünk minden egyebet, a miket a katholikus anyaszentegyház elfogad, vall és hiszen.“

Ezen kinyilatkoztatás után a következő három dolog kéretik a Felségtől:

„I. Hogy a görög vallásu papok és kalugerek nem csak a római katholikus, hanem az unitárius, lutheránus, és kálvinista papokat megillető privilegiumokban és terümentességekben is részesüljenek.

„II. Minden faluban, a hol pap van, a templom paplakással is birjon, hogy a pap ne legyen kénytelen idegen házban, vagy helyen lakni.

„III. Hogy a papok felett való rendelkezés és kormányzás a püspök kezébe legyen letéve és semmiesetre a világiaknál, a mint eddig volt.

Az aláirás ez volt:

„Mi előbb megnevezettek, Teofil és az egész klérus, mindezeket a Felséges Császártól nagy alázattal kérjük, a fennebbi pontokban foglaltakra magunkat Baranyai tisztelt lelkész, a gyula-fehérvári róm. katholikus egyház plebánusa előtt, kötelezzük, melynek hitele és erőssége kedvéért saját kezünkkel aláirjuk s a püspöki és nagy

zsinati pecséttel ellátjuk. Kelt Gyula-Fehérvárott 1697 márczius 21-én. Teofil, a püspök és az egész klérus."

E nyilatkozat-félét Baranyai plébánus latin nyelvre fordította és Kolonics útján Leopold császárhoz felterjeszti. De mielőtt arra válaszoltak volna, Teofil püspök 1697 julius havában meghal.

Igy az unió ügye hátráltatva lett, azon oknál fogva is, mert a kálvinisták látván, hogy a románok csak a róm. katholikusokkal akarnak egyesülni, minden követ megmozdítottak a tekintetben, hogy a gyulafehérvári szinodus határozmányait megsemmisítsék; a nép között, de az udvarnál is közremüködtek azon irányban; tették ezt azon oknál fogva, mert a román népnél addig elért összes eredményeiket veszélyeztetve látták.

Ez alatt az erdélyi románság új püspököt kap. Athánásius (Csügedről) püspöknek választatik 1698 január 22-én s Bukárest városában, az ott időző Dositeiu jeruzsálemi pátriárcha által felszenteltetik, [1]) miután a szükséges fogadalmat leteszi; megfogadja, hogy Erdélyben s Magyarországon a görög keleti ritushoz hű marad, a hét nagy zsinat által hozott határozatokat megtartja és megtartatja. E mellett irásban is terjedelmes utasítást kap [2]) kötelességeire s egyházi szertartásokra vonatkozólag. Utasításának *z*) pontjában tisztán áll, hogy ha a román egyházban netalán kételyek merülnek fel, tartozik a püspök azoknak eloszlatása végett zsinatot tartani; vagy ez iránt a bukáresti, fontosabb esetekben a konstántinápolyi egyházfőhöz folyamodni, a kik a szükséges megnyugtató választ megadják. Ezen utasítás 1698 január hónapjában Athánásiusnak kiadatik.

Mindezek mellett Athánásius Bránkován fejedelemtől sok és becses ajándékot: templomi öltönyeket, könyveket s pénzt kapott, s megterhelten lelki és anyagi javaktól Gyula-Fehérvárra visszautazott.

Az előadattakból az tünik ki, hogy Athánásius, mintha az unió tárgyában egyetlen lépés sem történt volna, egészen az addigi szokások szerint jár el; mintha tudni sem akarna arról, hogy Teofil, az elődd, az unió tekintetében már kötelezettségeket vállalt magára.

---

[1]) A fogadalmat a gyulafehérvári püspökök a bukáresti metropolita előtt tették le, mely a niczeai hitvallás elmondásából állott.

[2]) Ezen utasítást egész terjedelmében lásd Popea M. idézett munkájának 91—98 lapjain.

Sokan elitélik Athánásiust ezért, ő azonban a lehető leghelyesebb úton járt. Hisz a román szinodusnak, csak egy javaslatáról volt még szó, a mely felsőbb helyen megerősitést még nem nyert. Athánásius nem tarthatta magát római katholikusnak, hisz az egyezség végleg a két egyház között nem jött létre, a másik oldalról semmiféle biztosító nyilatkozat nem tétetett; a román egyház jogai nem biztosíttattak, Rómában a kérdés meg sem fordult még, nem hogy tisztában lehettek volna a tekintetben, hogy a román egyházban mily módon folyjon az isten-tisztelet és az adminisztráczió.

Sem a protestánsok, sem a katholikusok nem nyugodtak. A hazaérkezett püspököt körülveszik. Legnagyobb buzgalmat fejt ki Baranyai, a gyula-fehérvári jezsuita.

Nem volt valami kedves a román nép állapota ezen időben. Mindenféle surlódás, ellenségeskedés ekkor veszi kezdetét. A protestánsok egyfelé, a katholikusok másfelé huzzák a papokat, egyházközségeket, mindenik czélt akarván érni. Itt-ott kiengesztelhetetlen gyülölség fejlődik ki, zavar és fejetlenség, mert a szlávok és a görögök is megmozgatnak minden követ, hogy a görög ritusnak Erdélyt megtarthassák.

Már-már nagyobb bajoktól lehetett félni. 1698 ápril 14-én a guberniumhoz leirat érkezik, melyben ez arról értesíttetett, hogy mindazon görög szertartásu román papok, akik a katholikusokkal egyesülnek, a katholikus papok kiváltságaiban részesüljenek; akik pedig nem akarnak egyesülni, előbbi állapotukat megtarthatják; hogyha pedig valaki a többi bevett vallás valamelyikéhez szegődik, azon vallás kedvezményeiben részesüljön, a melylyel egyesült.

Ezen leirat nem szülhette meg a kivánt eredményt. Félre magyarázták és hátmögött a románokat azzal fenyegették, hogy hiában lesz a Rómával való egyesülés, mert ők a román papokat sohse mentik fel a terük alól. Bizonyos aggodalmat kelthetett sok irányban e fenyegetés. Tény az, hogy a román nép és papság mindezen igéretekre és fenyegetésekre további határozott lépéseket nem tett, csak forrongott mindkettő magában, mert nem tudta biztosra venni, hogy vajjon nem fog-e csalódni? Vajjon nem fog-e valóban bekövetkezni az, hogy átállás esetén, az egyház helyzete ott lesz, a hol volt megelőzőleg?

Ezen kételyek teljes eloszlatását czélozza Kolonics bibornok

érseknek, az erdélyi guberniumhoz intézett nyilatkozata 1698 junius 2-ról, melyben magyarázván az eddigi királyi leiratokat, a leghatározottabb alakban jelenti ki, miszerint az áttérő román papok a katholikus papság összes jogait, kiváltságait nyerik el, nem csak, hanem úgy a maga, mint a pápa nevében is az átállóknak különös protekeziót igér. Ha pedig valaki megfélemlítés útján igyekezné az áttérés munkáját gátolni, vagy a román egyházat ezen új jogai gyakorlásában megakadályozná, mindaz szigoru büntetést fog magára vonni. Minden egyházi és polgári hivatal utasíttatott, hogy ezen panaszokra a megsértett szabadságát a vétkezőben torolja meg, felemlítvén azt is, hogy ha a román egyházak ezen hatóságoktól elégtételt nem nyernének, tegyenek panaszt egyenesen nála, hogy ő a gyors és szigoru megtorlásra nézve azonnal intézkedjék. Kolonics nem csak a maga, de utódai nevében is kötelezte magát mindezekre.

Ez már okmány volt, melynek világos szavait Baranyai jezsuita ügyesen tudta felhasználni Athánásius püspöknél, a ki erre csakugyan kilépett tartózkodó állásából s az unió határozott hive lett. Már 1698 julius 7-én Gyula-Fehérvárra zsinatot hirdetett, melyben úgy látszik végleges határozatok nem hozattak. Az egyház ekkor tényleg már két részre oszlott, az egyik egyesült, a másik nem egyesült volt, mindkettőnek voltak hivei. Görög, szláv kalugerek, valamint a protestánsok bizalmatlanságot igyekeztek kelteni s növelni a nemegyesültek számát, mig a jezsuiták, az esztergomi érsek, a katholikus magyarok s a román papság az unió létrejötte mellett küzdöttek.

Ilyen állapotok között bocsáttatott ki 1699 február 16-án Leopold által az a hires diploma, [1]) melyben az áttértek jogai feltétlenül biztosíttattak. Ezen diploma alap okmányt képezett, melynek mindjárt kezdetben jó és rosz eredménye lett. A rosz hatás abban nyilvánult, hogy a protestánsok ezen döntő lépés következtében szintén minden erejökkel s befolyásukkal kimutatni igyekeztek, miszerint a román nép, nemcsak a katholikusokkal, hanem más felekezetekkel is óhajt egyesűlni, mig abból tekintélyes rész régi vallásában kiván maradni. 1699 aug. 6-án Leopold azon választ adja, hogy a románok tetszés szerint egyesűlhetnek bármely felekezettel, vagy régi hitökben meg is maradhatnak.

[1]) Nilles Miklós: Symbolae I. k. 224—227 l.

Ez azonban csak afféle irott malaszt volt, mert a jezsuiták minden követ megmozdítottak, hogy az egyesülés csak a katholikus egyházzal történjék s tény, miszerint a nép is ez irányban mutatott csupán hajlandóságot, tudván, hogy a kérdés háta megett magas udvari körök állanak, s hitelvi tekintetben sem tartotta magát a katholikusoktól távol állónak.

Protestáns-katholikus komisszió járta be erre az országot megtudandó, hogy mely egyházközség, mely felekezettel kiván egyesűlni? S ugyancsak a gubernium egyetértve a katholikusokkal a következő dekrétumot adta ki:

1-ör. A román nagy községekben két, a kisebbekben egy román pap elégséges.

2-or. Érdemetlen egyéneket román papokká felszentelni többé nem szabad; erre csak azon érdemes személyeket lehet alkalmazni, a kik katholikus papok előtt vizsgát tettek le.

3-or. A román papjelöltek azon felekezetek iskoláiban tanulhatnak, a melylyel egyesűltek, mivel a román egyháznak iskolái nem voltak.

A hetedik pontban megtiltatott az afuriszálás, az átkozodás. A támadó kétségek eloszlatása szempontjából 1699 márczius 29-ről a főkormányszék következőleg intézkedik Athánásiusnál:

„Ezeket az dolgokat adja értésére az oláh papoknak:

1. Senki az oláh papok közül maga mellé se atyafiát, se mást senkit ne fogadjon a végből, hogy az adózástól és egyéb tehervisel éstől megmentse, mert az meg nem engedtetik.

2. Egy faluban több papot egynél, nagyjában pedig kettőnél nem engednek hogy az adózástól immunis legyen, mert efféle szinü merterséges adózástúl való megmenekedések nem engedtetnek meg.

3. Az oláh pap nem az ekklézsia földén, hanem valamely dominus terrestrisén lakik, azzal a dominus terrestrissel tartozik megalkudni, mert ajándékon más religión való papokat is senki maga földén lakni nem engedi.

4. Ha az oláh pap valamely dominus terrestris földébe vet, a dézmát tartozik kiadni, mivel a katholikus papok is, ha valaki földébe vetnek, dézmát adnak.

5. Kegyelmed az oláh papoknak irja meg, tökéletlenségben ne találtassanak, hanem valaki ezzel az ő Felségétől adott szép privi-

legiummal akar élni, igazán uniálja magát az igaz romano-catholica religióval, mert ha ravaszságban találtatnak, az ő Felsége kemény animadversióját el nem kerülik. Kegyelmed ezeket azért így értvén mindjárt mindenütt az oláh papoknak szépen punctatim adja értésekre, nehogy valamit ezekkel ellenkezőt cselekedvén, az eddig kezdett és végbe vitt istenes jó munkát elrontsák." [1])

Nem tetszett Athánásius püspöknek a fennebbi rendelet. 1699 szeptember 30-ról keltezett óvásában határozottan kijelenti, hogy a román egyháznak esze-ágában sincs más felekezettel, mint a róm. katholikussal, egyesűlni.

1699 deczember 12-én Leopold megparancsolja, hogy a román nép szabad akaratjának nyilvánulását az egyesűlés ügyében megakadályozni, sulyos felelősség terhe alatt, senki ne merészelje.

Az eddig előadottakból meggyőződünk arról, hogy formális áttérésről ezideig szó sem lehet, mert a Teofil püspök által felterjesztett javaslat egyenes megerősítést nem nyert. Az ügy elposványosodott; egyes leiratok érkeztek ugyan a guberniumhoz, melyek az áttérés esetén nyerendő jogokról szólottak; de tisztán aláirt áttérési okmány sem felterjesztve, sem megerősítve nem volt még. Ennek hiányát eléggé érezték. Nem tudták, ki az egyesült és ki nem az? Egyik egyház ma egyesült volt, holnap már nem volt az.

Athánásius püspök az eddig hozzá intézett diplomák által most már egyháza jogait eléggé biztosítva látta; azért, hogy a bizonytalanságnak útját vágja, 1700 szeptember 4-én Gyula-Fehérvárra zsinatot hivott össze, mely felette népes volt; ennél népesebb zsinatról a román egyházi irók nem emlékeznek meg. Athánásius kimutatja az áttérés előnyeit, mire a zsinat az egyesülésre készznek nyilatkozik s abba beleegyezik. Brassó város és vidékének görögjei aggodalmukat fejezték ki; hitték, hogy ők mint görögök, a Rómával való egyesüléssel mindent elveszítenek; czéljuk pedig csak az volt, hogy az erdélyi román nép továbbra is a görögök, a fánárioták befolyása alatt álljon. Hunyadmegyében a szlávok dolgoztak ilyen irányban, szerb kalugerek bujtogattak az unió ellen.

A tiszta románság az unió mellett foglalt állást, a görögök és szlávok ellene.

---

[1]) Nilles: I. k. 227—229 l.

A zsinat simán folyt le. Az egyesülés lelkesedéssel kimondatott. 1700 szeptember 5-én az áttérési okmányt kiállították és azt az egész román egyház, illetőleg a synodus nevében aláírták. Az áttérési okmány így szól:

„Mi alólirottak püspök, esperesek, egész Erdély és a hozzátartozó részek román egyházának egész klérusa, tudtokra adjuk mindazoknak, kiknek illik, különösen pedig Erdély rendeinek, miszerint tekintetbe véve úgy az emberi élet folyó változandóságát, mint szintén a lélek halhatatlanságát, (melyről mindenek felett kell gondoskodni), szabadon, önként, isten neve által buzdíttatva, csináltuk a római katholikus egyházzal való egyesülést és ez által magunkat a római katholikus szentegyház tagjainak nyilvánitjuk vallván és hivén mindazokat, a miket ő elfogad, vall és hisz, s legkülönösebben azon négy pontot, a melyeknél fogva eddig mi egymástól elválasztva gondoltuk magunkat, s a melyek úgy ő császári Felségének kegyes dekrétuma, mint szintén az érsek ő eminentiájának diplomája által javasoltattak; mely okból akarjuk, hogy mi is mindazon jogoknak és kiváltságoknak örvendjünk, a melyeknek Magyarország volt királyai által alkotott törvényeknél fogva azon anyaszentegyház papjai is örvendenek; úgy mi is ő császári királyi Felségének és érsek primásának említett dekrétumainál fogva, ezentul mint azon egyház tagjai örvendezzünk. Ezeknek nagyobb hitele és erőssége kedveért megerősítettük ezen manifestumunkat saját aláírásunkkal és a gyula-fehérvári monostor pecsétjével és saját pecsételnkkel. Gyula-Fehérvártt, 1700 szeptember 5-én (L. S.) Athánásius püspök.“ Azután következik 54 esperes és 1563 lelkész aláírása. [1])

Az áttért püspök és esperesek kikötik és kijelentik: „Mi a kik aláirtuk ez okmányt csak úgy egyesülünk, hogy egész szertartásunk, az isteni szolgálat, böjtök és az áldás dolgában mind eddigi állapotjukban fennmaradjanak. Ha pedig fen nem tartatnának, úgy a mi pecséteink is elveszitsék erejüket ránk nézve, Athánásius püspök pedig továbbra is fejünk legyen és őt senki meg ne zavarja.“ [2])

Ezen okmánynál fogva 200,000 román család, tehát úgyszólva az

---

[1]) L. Nilles I. k. 205 l. A püspök, esperesek stb. alá rásai láthatók Nillesnél I. k 208—212 lapokon, a hol az áttérési eredeti okmány másolata is feltalálható.

[2]) Nilles: I. k 207 lapon az eredeti román és latin szöveg látható.

egész erdélyi román nép egyesült Rómával. Igy az áttérés ténynyé vált. Az ügy rendes kerékvágásba tereltetett; tudta mindenki, hogy a nép áttért, vagy hogy kik azok, a kik áttértek.

Athánásius ezek után Bécsbe ment, a hol nagy kitüntetéssel fogadták. A király által arany lánczczal és kereszttel diszíttetett fel; arczképet és királyi tanácsosi czimet nyert. 1701 márczius 19-én iratott alá azon diploma, a melylyel Athánásius egyuttal püspöki székébe is kineveztetik és végleg megerősíttetik. Ezen diplomában Athánásius „érdemes", „kedves" személynek neveztetik; kineveztetése az egész román nép felett szól, mely Erdélyben és a hozzá tartozó részekben lakott.

Csalódik azonban az, aki azt hiszi, hogy ezáltal az ügy végleges befejezést nyert; mert ismét előáll a szláv és görög cselszövény és a törekvés, hogy a román népben bizalmatlanságot keltsenek az unió iránt, s ez által a nép szláv és görög befolyás körmei közé visszakerüljön. Oláhországból, hol a fánáriota görögök már korlátlan hatalomra tettek szert, görög-, Szerbiából, Boszniából pedig szláv kalugerek özönlik el az országot és mindenféle költött dolgokkal igyekeznek a papokat az uniótól eltéríteni; a népet pedig itt-ott a papok ellen lázítani fel, mint a kik őseik vallásától hiu világi dolgokért elpártoltak, megcsalták, elárulták a népet.

Legkönnyebb volt munkájuk Brassóban, a hol görög nemzetiségü kereskedők laktak s a kik már 1701 junius hó 27-én tiltakoztak az unió ellen. Ép ily könnyűséggel dolgozott az ízgatás a rusnyákok szomszédságában lakó románok között, valamint Hunyadmegyében is, a hol szintén görög és bolgár elemek voltak. Az ízgatók kitünő fegyverekkel küzdöttek. Arról volt szó, hogy az egész románság beolvasztatik a katholikus egyházba; a görög szertartás, minden biztosítása mellett, nem állandó, csak futólagos valami, mézes madzag. És valóban, a jezsuiták napról-napra jobban és jobban belecelegyedtek a román egyház ügyeibe, a püspöknek rendelkezni kezdettek. Bátran mutathattak az ízgatók a tényekre; a püspök, a jezsuiták ellenjegyzése nélkül nem rendelkezhetett egyházi tekintetben sem.

Cserei Mihály történészünk is feljegyezte, hogy a jezsuitáknak czéljuk volt a románokat, ha nem is egyszerre, de időnkint teljesen a katholikus egyházba beolvasztani, minden feltétel és a görög ritus fentartása nélkül.

Már Athánásius érezte a jezsuiták sulyát. A román püspök egyelőre a jezsuiták gyámsága alá került azon a czimen, nehogy valami szabálytalanságot kövessen el, mint új ember az új állapotok között. Már maga Athánásius a voltaképeni első görög kath. püspök belátta, hogy igy helyzete kényelmetlen. A titokban tett igéretek beváltásáról pedig szó sem volt; ugyan az egyház lelkészei nyertek jogokat, de titokban nem csak ezekről volt szó, hanem arról is, hogy a nép terhein könnyítve lesz, a miről most hallani sem akartak.

Izgatók ügyesen használták fel a helyzetet; sikerült a románokat két részre osztani, a keleti és a nyugoti egyházak között. A görög keletieknek nem volt püspökük; egyes főbujtogató igazgatta és szervezte az egyházakat s a mit eleinte nem érdemesítettek figyelemre sem, később fergeteggé nőtte ki magát.

Rómában az unió kérdésével az ügy érdemében csak 1705-ben kezdtek foglalkozni még pedig Kolonics érseknek a pápához 1705 február 21-ről keltezett irata alapján, hová Hevesi Gábor jezsuita emlékirata is felterjesztetett. Az ügy a de propaganda fide congregatiója elé került, a hol a felett tanácskoztak, hogy az egyesülő egyháznak megadható-e a görög szertartás s az egyesülés után minő úton kell majd haladnia a görög katholikus egyháznak? A de propaganda fide congregatióban némely nehézségek merültek fel, minden kétely eloszlatására azonban Kolonits érzek és a gyula-fehérvári jezsuiták, magának a bécsi udvarnak igénybevételével is, hatalmasan közremunkáltak. [1]) Végre is az egyesülés a román szinodus kérelme értelmében befejeztetett hivatalos úton, de nem nyert az befejezést magában a román egyházban.

A szegény oláhok — mondja a névtelen iró [2]) 1745-ből — tüz és viz között voltanak, mert az uniót sem akarták, a király parancsolatjától is féltek Azért azt cselekszik: Az oláh püspök szekretariusával Nagyszegi Gábor nevüvel alattomban egy protestáczió és contráctust concipiáltatnak, a melyet Sárosi Jánosnak, mint itélő mesternek beadnak titkon, hogy expediáltassa annak rendi szerint, a

---

[1]) Az összes levelezések láthatók Nillesnél I. k. 3—110-ig — a hol egyuttal a személyek életrajzaival is találkozunk, a kik az unió létesitése körül fáradoztak.

[2]) Muzeumegylet könyvtárában lévő: Az erdélyi oláhok uniáltatása czimü kézirati munkában 67—68 lapokon.

minthogy expediáltatta is, kitudódván a dolog, hogy Nagyszegi által ment véghez, őtet módot keresvén benne megfogják, a tömlöczre teszik és minden héten keményen megpálczáztatják, Sárosi János pedig, a ki akkor nem csak protonotarius, hanem consilarius főcommisarius vala 1702 januáriusban arestáltatik Gyula-Fehérvárt a császár parancsolatjából, a gubernium auctoritásával Bécsbe kellett mennie s onnan nehezen szabadult meg. A szegény oláhok hallván azt, hogy sem testeknek sem lelkeknek az unió dolga miatt csendességük nincs, az utolsó orvosághoz kezdenek nyulni, hogy az országból elmenjenek a szomszédos oláh országokba, a mely lévén az erdélyi uraknak, kiknek földükön laknak igen nagy károkra, megkeresék az udvart irántok és az unióra való kényszeritésből minémü kára következzék, azt megmutaták.

Leopold császár 1701 deczember 12-én az erdélyi Guberniumhoz a következő leiratot küldi:

Juthat eszetekbe kétségkivül a mi kegyelmes válaszunk, melyet 1698 április 14-én küldöttünk és 1699-ben megujítottunk, a melyben állhatatosan elvégeztük, hogy a görög valláson lévő oláhoknak egész szabadságukba legyen egyik vallással az Erdélyben lévő négy recepta religió közül magukat uniálni, vagy a maguk religiójuk statusában, a melyben most vannak megmaradni, úgy pedig, hogy azon privilegiumokkal éljenek, a minemüvel az a vallás, a mellyel az említett oláhok magukat uniálják, él. Miután nagy kedvetlenséggel jutott tudomásunkra, hogy a mi előbb említett, kegyelmes resolutiónk ellen nem csak cselekedtek, hanem némely támadásnak és zürzavarnak inkább, mint közönséges nyugodalomnak szeretői, azt hirdetni merészelik, hogy az volna a mi szándékunk, hogy az említett oláhok a római catholika vallással való unióra kényszeríttetnének. Annak okáért e levelünk által nektek a mi császári királyi állhatatos akaratunkat, elménket és igyekezetünket kegyelmesen nyilvánvalóvá akarjuk tenni, hogy az említett oláhoknak egész szabadságukban lévén magukat a négy recepta religió közül valamelyikkel Erdélyben, vagy a mostani szabadságokban maradni, és élhessenek azon privilegiumokkal, melyekkel él az a vallás, a melylyel magukat uniálják, avagy a minémüvel ők magok az oláhok a mostani állapotjokban lévén élnek, úgy pedig hogy senki a mi nehéz megbántásunknak büntetése alatt ne merészelje az említett oláhokat ebben az

ő szabadságukban megháboritani, avagy legalább terhelni. Sőt, a kik ez ellen cselekesznek, a terheltetteknek jó móddal lett kérelmükre illendőképen megbüntessenek és a megsértetteknek illendő satisfactió s igazság tétessék, mert úgy akarjuk, hogy minden a mi királyi diplománk szerint a maga életét a maga vallásában csendesen eltölthesse. [1])

A csend és nyugalom azonban Athánásius egész püspökösködése alatt nem állott helyre a románok között.

Teofil és Athánásius után, aki 1712-ben halt el, Pataki János lett püspök; 1716-ban neveztetett ki s Károly király őt bárói ranggal, császári és királyi tanácsosi méltósággal disziti fel. Alatta alakul a fogarasi görög katholikus püspökség, melynek jövedelmei biztosíttatnak. A jezsuiták befolyása egyre növekedik, s a görög keletiek egyre mozognak a keleti egyház érdekében.

Pataki nemzetiségre nézve ugyan román volt, de a római katholikusok között nevekedvén, vallásra nézve katholikusnak tartották, mert megelőzőleg a fogarasi vár róm. kath. lelkésze volt. Nagy buzgósággal fogott hozzá a román nép uniója munkájának befejezéséhez.

Alatta azonban a zürzavar és az elkeseredés a románok között fokozódott.

Pataki személyesen látogatta meg a román falukat, a templomokban az unió érdekében prédikált, a csüggedőket bátorította, a bujtogatókat fenyegette. Egyes templomokat, minő volt a Brankován Constántin román fejedelem által épitett fogarasi templom is, elfoglaltatta. XI. Innocentius pápától kieszközölte, hogy ezen templom kathedrális gör. kath. püspöki templomnak tartassék és az erdélyi gör. kath. püspökség magát Fogarasról czimezhesse. Román nyelven kathekismust irt s latin betükkel kinyomatta; a román papokat rávette, hogy gyermekeiket a jezsuitáknál taníttassák; a református vallás mellett tartó román papokat átállásra kényszerítette.

A papság között e miatt rendkivüli éles surlódások támadtak. Sokan elhagyták az országot s a szomszéd országokban lakó schismatikus püspököket keresték fel, általuk szenteltették fel magukat s tőlük kértek utasításokat a továbbiakra nézve. Ezen érintkezés az unió ügyének szerfelett ártott. Nem csak azért, mert bátoritva lettek az ellenszegülésre az ily módon kiránduló lelkészek, hanem azért is, mert a

[1]) L. a erd. muz. egylet könyvtárában levő 1745-ki kéziratot 68—72 lapokon.

külső befolyás a schismatikus kalugerek beözönlését vonta maga után, a kik aztán itt a zenebonát csak növelték.

Pataki 1725-ben halt meg a nélkül, hogy a román népnél az unió ügyét előbbre vitte volna, vagy hogy sikerült volna neki a rendet és a nyugalmat a román nép között helyreállítani. A román nép ellenséges táborokra oszlott fel, egy akolba terelni semmiképen nem sikerült neki.

Pataki halála után a püspöki széket üresen hagyták; a teendőkkel Vetter Ádám kolozsvári jezsuitát bizták meg, a ki a bajokat csak növelni tudta. Elterjedt a hir, hogy az unitusok nem is kapnak több püspököt, hanem egyszerüen a katholikus püspök alá fognak helyeztetni.

1728 deczember 17-ik napján az erdélyi főkormányszék a schismátikus papoknak megtiltja az idegen püspökök által való felszenteltetést, s mindazon papokat, a kik a megelőző román püspöktől papi okmányt felmutatni nem tudnak, jobbágyi szolgálatok teljesítésére kényszeriti.

A román nemzeti egyház eszméje határozottabb képviselőre talál Klein János Innocentius püspökben, a ki 1729-ben foglalja el püspöki székét.

Ő nem elégedett meg külsőségekkel, aranykeresztekkel, czimekkel, minőket a jezsuiták hoztak javaslatba elődjeinél; ő belátta azt, hogy itt tenni kell, mert külömben az unió ügye elveszett.

Innocentius püspök három feladatot tűzött ki maga elé, melyeknek megoldására következetesen törekedett:

a) javítani az egyház anyagi és szellemi állapotán;

b) megtörni a jezsuita befolyást, s szabaddá, önállóvá tenni az egyházat;

c) a román nép számára polgári jogokat vívni ki.

Az első feladat könnyen ment. Tetemes vagyon-szaporodást mutatott fel; a meglevő s 3000 frtot jövedelmező két uradalmat a balázsfalvival cseréltette ki, mi által az évi jövedelem 6000 frtra emelkedett, ezen összegből állandó fizetéseket rendszeresített.

1738 január 26-án Balázsfalván zsinatot tartottak melyen elhatározták, hogy iskolát és klastromot épitenek. Maga a nép 25,000 frtot ajánl fel e czélra. Kiszakíttatik 297 frt a püspök jövedelméből, hogy abból Rómában román ifjakat nevelhessen az egyház

a „de propaganda fide collegiumban“; 700 frt. pedig 20 ifjunak a balázsfalvi iskolában való neveltetésére fordíttatott

Látjuk tehát, hogy Klein jól fogta fel hivatását. Jól tudta ő azt, hogy mindenek előtt a püspökséget kell állandósítani, lételét jövedelmekkel biztosítani; hogy a papok miveltségi fokát kell emelni, hogy az egyház állandó és sulylyal biró legyen. Ezen intézkedéseivel a román nép számára Balázsfalvában központot alapít, a Rómával való összeköttetéssel pedig új eszméket teremt, a melyek elhatározó befolyással birnak a románság jövő magatartására.

A pápa mindezt helyeselte; készznek nyilatkozott a román ifjaknak Rómában a de propaganda fide collegiumba való befogadására. Klein nem tétovázott, hamar végrehajtotta szándékát; a román ifjaknak Rómába való szállítását megkezdette. 1743-ban Áron Péter (Bisztráról) vissza is tér és elnyeri Balázsfalván a fővikáriusi tisztet. Utána Maior Gábort és Káliáni Simont küldötte ki, mindkettő a Mezőségről; Jákob Péter Tordáról, mindnyájan nemesek, kiket azonban a pápa visszaküld Munkácsra, hogy először ott a kalugeri fogadalmat szabályszerüen tegyék le. Egy évi kalugereskedés után az első Gergely, a második Silvester nevet vett fel s visszatértek Rómába; az utolsó annyiban hagyta dolgát, helyette később fiát küldötték ki.

Ezekkel a püspök egyházát szellemileg hatalmasan emelte.

1738 aug. 21-én Károly egy diplomát bocsát ki, melyben a püspök javaslatait, a vagyoni rendezkedést illetőleg, elfogadja, de egyuttal elrendeli azt is, hogy Balázsfalván a püspök oldala mellett 300 frttal javadalmazott jezsuita állomás legyen rendszeresítve, hogy annak alkalma nyiljék könnyebben ellenőrizni a püspök tényeit, mint azelőtt Gyula-Fehérvárról, vagy Kolozsvárról tehették. Ezen egyénisége czime theologus volt s kötelessége: vigyázni arra, hogy a püspök egyházi kérdésekben tul ne lőjön a czélon. Hanem a theologus más ügyekbe is beavatkozott.

Innocentius püspök, így a helyett, hogy második czélját elérte volna, tapasztalta, mi szerint attól elüttetett; de nem csüggedett. Bizott az udvarban, s gondolá, hogy az udvar majd segít a bajon.

Általános volt a hit, hogy a jezsuiták czélja a román népet teljesen beolvasztani a római katholikus egyházba. Ezt uton-utfélen beszélte mindenki. Bizonyos elégületlenség nyilatkozott a tekintetben is.

hogy az áttértek semmiféle jogokat nem nyertek; a nép tehát akár a görög keleti, akár a gör. katholikus egyházban egy sorssal birt, ezen kivül az áttértek még némi bosszantásnak is ki voltak téve, hogy egyesültek s még sincs könnyitve bajaikon.

Az első megbeszélés alkalmával 1697-ben pedig kiköttetett, ha nem is irásban, de szóbelileg, hogy

„a román nép összes fiai, kik Rómával egyesülnek, befogadtatnak a katholikus iskolákba és mindenféle hivatalra alkalmaztatnak.“ A miből semmi sem lett.

Ez volt az első grávámen; 1697-től, tehát az uniótól kezdve, az igéretek s igy a grávámenek száma is egyre szaporodik 1848-ig. Grávámen volt a jezsuiták beavatkozása is az egyházi ügyekbe. A katholikus egyház és illetőleg a bécsi kormánykörök, mindjárt a Leopoldféle diploma után, Erdélynek a Habsburgház alá kerülésével, megterementették a grávámeneket a románoknál, hogy ezeknek joguk volt azt mondani, miszerint csalódtak A jezsuita befolyás sem volt kikötve sehol az áttérési aktákban és mégis létezett; először mint hitoktató (theologus), később mint valóságos ellenőrző beavatkozó közeg. Nőttön-nőtt a keserüség.

Klein Innocentius püspöknek bátorsága volt felvenni a keztyüt s megkezdeni a harczot minden irányban. Függetlenségre, nemzeti jogokra törekedett. Már 1736-ban több pontból álló petitió forgott közkézen, mely a n.-szebeni országgyüléshez is eljutott. A guberniumhoz a püspök és a románság nevében beadott petitió a következőket foglalta magában:

1. A román községekben annyi pap legyen, a hányra szükség van s fizetést huzzanak.

2. Minden erdélyi román pap a görög katholikus püspöktől függjön.

3. Az ekklézsiai személyek gyanura le ne tartóztassanak, vagyonukhoz ne nyuljanak, hanem rendes forumok előtt keresettel támadtassanak.

4. A román ekklézsiáknak kánonika portio rendeltessék, a papi földek szabadosak legyenek; a román gyermekek az iskolától el ne tiltassanak.

5. A földesurak által elfoglalt földek minden törvény nélkül visszaadassanak.

6. Az ekklézsiai forumra megidézettek megjelenésükben ne akadályoztassanak.

7. A diplomában megjelőlt taxák és más adózásoktól megóvassanak.

8. A királyföldön lakó unitus románok az erdőktől, hegyektől s más helyektől el ne tiltassanak.

9. Az eddig gyakorlatban nem volt dolgoktól jövőre is mentesek legyenek a románok.

10. Román ember más felekezetü papnak dézmát ne adjon.

11. A püspök keze alá senki ne szóljon.

12. Kihallgatás nélkül itéletet román ember felett ne hozzanak.

Egy ily forma kérelem, különféle informáczió kiséretében, már 1834-ben Bécsbe is feljutott; honnan azt az udvar az erdélyi guberniumhoz a következő négy pontban foglalt észrevétel kiséretében küldötte le:

a) A román népnek adott diploma az unitus papokat minden vámadás és dézma alól felmentette, ezeket tehát a diploma értelmében a román lelkészeken megvenni nem lehet.

b) Méltán panaszolnak azért is, hogy ő tőlük az ekklézsiai földek után a földes urak dézmát vesznek; holott igazság szerint a külső renden lévő románság dézmáját és quartáját az ő papjainak kell hogy fizesse.

c) Az említett diplomában úgy van, hogy az unitus oláhok, akár parasztok, akár bármely rendből valók legyenek, a katholikus statushoz számláltassanak és közülök az alkalmas akármely tisztségre felvétethetik, hazafi lévén, tekintet nélkül politikai állapotára. Ez iránt is méltán panaszolnak, hogy velük nem eképen bánnak el.

d) Méltán panaszolnak azért is, hogy a statusoknak szándéka az oláh papság számának leszállitása volna, hogy így az isten szolgálat kiváltképen bőjtben és ünnepnapokon teljesíthető ne legyen, holott isten szolgálat nélkül sok lélek a vallás vigasztalása nélkül marad.

Láthatólag az udvarnál a román nép panasza méltánylásban részesült.

Az udvari dekrétum, melylyel ezen négy pont a guberniumhoz leküldetett 1734 november 24-ről keltezve igen szigoru hangon hivja fel a főkormányszéket, hogy a sérelmeket oszlassa el. „Azért nektek mi kegyelmesen és keményen parancsoljuk, hogy az említett hozzá-

tok küldött parancsolatoknak rendje szerint és annak kifejezései értelmében az említett püspöknek, klérusnak és unitus oláh nemzetnek könyörgéseit, grávámenjeit a mi szerelmes hivünk gróf hallerkői Haller János azon tartományban és hozzácsatolt részekben Cámerárius királyi kormányzónk elnöksége alatt, két katholikus protonotarius, a most üresedésben lévő konziláriusi helyeket betöltvén, hogy annál hamarább elővétessenek, pontonként rendesen és törvényszerüen megvizsgáltassanak, és így ha rendesen barátságosan megegyeznének, azt a mi kegyelmes rátifikácziónkra; ha pedig az ott következő nehézségek ott el nem igazíttathatnak, az a contraversiák egész seriessével és mind a két félnek bizonyítékával, kellő informáczióval minden haladék nélkül, még pedig két hónap alatt ezen kegyelmes parancsolatunknak vétele után, felküldessék. Az alatt pedig, hogy azon püspök és unitus oláh klérus ellen semmi újítás, erőszak, törvénytelenség ne legyen, hanem azon állapotban, melyben eddig voltak és a legközelebb elhalt görög valláson való unitusok idejében voltak, maradjanak a mi kegyelmes eligazitásunkig." [1]).

A királyi főkormányszék bizottság elé utasította az ügyet, melynek munkálata az udvarhoz felterjesztetett. Ezen munkálat szerint *a*) hogy Hidakon az oláh papokat a révvám fizetése alól felmentsék, nem ellenkezik ugyan a haza törvényeivel azonban, az oláh papok számát, mint a kik már nemesi jogokkal élnek, kevesbíteni kell; *b*) hogy az ekklézsiai földekről dézmát adtak volna az oláh papok, nem bizonyult valónak; ők maguk aként nyilatkoztak, hogy e tekintetben nincs mit panaszolni, mert ekklézsiai földeik nincsenek. Ha pedig más földét munkálják, illő, hogy arról dézmát adjanak, mert ily esetben még a nemes ember is tartozik a dézmát kiadni. Némely helységeknek dézmái a szolgálatban lévő főrendeknek — konziláriusoknak, katholikus papoknak — adatnak; ezek ezen követelések teljesitése által a dézmáktól megfosztatnának és így a régi donácziók semmisekké lennének; *c*) hogy az oláhok a katholikus statushoz tartozóknak tekintessenek, világosabban kell kimagyarázniok, hogy e tekintetben mit óhajtanak; mert a paraszt oláhok a földesurak jurisdikcziója alá tartoznak, a nemesek személyükre nézve a vármegyék alá, jószágukra nézve a földesurak juriszdikcziója alá; *d*) hogy a pa-

[1]) Muzeumi kézirat 97—101 lapjain.

pok számának apasztásából az isten tisztelet megtartásában akadály fenn ne forogjon, az oláh egyház tegyen úgy a hogy más felekezetek is tesznek, hogy a kisebb egyház a nagyobbhoz, mint filia csatolódik; *e*) hogy az oláh papok számára minden faluban valami földrész szakíttassék ki lehetetlenség a már régebben kiadott donációknál fogva, ebben a bizottság semmit nem is végezhet a státusok megkérdezése nélkül.

A státusok ez ügyben ki is kérdeztettek. Ezek oda nyilatkoztak, hogy valamint a katholikus klérus, a kath. s más valláson lévő papok sok helyen kepét vesznek hallgatóiktól, nem bánják, ha az oláh papok is hiveiktől ilyent vesznek s ez által legyenek kárpótolva fáradságaikért, ámde ez aként eszközöltessék, hogy a földesúr a maga jogaiban megrövidítve ne legyen.

Kleinnal közöltetett a státusok ezen véleménye, de ő jogokat akart nyerni, előnyöket és nem akarta hiveinek még nagyobb megterheltetését.

A státusok a kir. főkormányszék ismételt felhivására irásban nyilatkoztak e kérdésben, még pedig ilyen formán:

„Mi készek és hajlandók volnánk a feleletre tartozó kötelességünk szerint, hanem ha minket a postulátumoknak nagysága tartóztatna a felelettől, mert azt kivánja püspök uram a maga klérusával a státusoktól, a mit a mi eleinktől soha sem kivánt senki, s a mi maredékainktól is senki nem kivánhat. Azt kivánja, a mi a haza törvényeivel egyenesen ellenkezik.

„Azt kivánja, a mi a régi királyok privilégiumaival és szabadságaival igen ellenkezik s azoknak romlására való.

„Azt kivánja, a mi az ország fundámentumos constitutióival, melyeket a mostan országló kegyelmes fejedelmünk is megerősitett, ellenkezik.

„Azt kivánja, a mi a nácziók jussait és törvényeit felforgatja, a melyekkel eddig békességben éltek.

„Azt kivánja, a mi a nemzeti szabadságot, melyet szentül kivánunk örizni, felforgatja.

„Azt kivánja, a mi az országnak eddig jó renddel fenállott rendszerét a vallásban, mind a külső dolgokban, felforgatja, összezavarja és elrontja.

„Azt kivánja végre, a mi az ő clerusa és oláh nemzete ismeretes természetéhez soha sem illik.“ [1]).

A feleletben megvolt még az is, hogy ők az ősök által vérrel szerzett jogaikat nem adják ki az oláh püspöknek.

A státusnak Klein fellépése zokon esett. Különös boszúságot szerzett az a körülmény, hogy a román püspök egyenesen az udvarhoz folyamodott s ott ki tudja minő dolgokkal állott elé, erre vonatkozik a státusok feleletében az a rész, melyben az mondatik, hogy ha az oláh püspökkel a haza törvényei szerint akarnának szorosan elbánni, az kellene, hogy addig az általa felvetett kérdésben egy szót se szóljanak, valameddig a státusokat a vád alól, a melylyel az udvarnál terhelte, fel nem oldja. A püspök a vádpontokat vagy bizonyítani tartoznék, vagy elégtételt kellene hogy adjon.

Klein daczára ezen kemény ellenállásnak nem tágított. A mig egy oldalról azért buzgólkodott, hogy a román nép, mint negyedik nemzet fogadtassék a hazába, addig fenn is erősen dolgozott a jezsuiták hatalma megtörésén.

Sem a jezsuiták, sem az erdélyi rendek kegyét nem birta Klein így apránként a királyi kegy is, melyben eleinte részesült, meghidegült, úgy hogy Klein lépten-nyomon tapasztalta, hogy azoktól, a kik tehetnének a román nép ügyében, voltaképen mit sem várhat többé.

A román nép szerette, mint püspököt, a ki igazságos volt s mintaszerü életet élt, s mint olyant a ki éjet-napot összetesz, fut és fárad, hogy egyházát és népét emelje.

Klein fellépésében sok merészséget tanusított. Az eddig előadottak eléggé tanuskodnak Klein bátorságáról. Mikor látta, hogy a jezsuiták befolyásukból nem engednek, elhatározó lépésre szánta el magát velük szemben is.

Klein 1738 május 25-én Balázsfalván gyülést tartott. Ezen gyülésből feliratot szerkesztettek, a melyben felfejtik, hogy a görög katholikus egyház többre nem kötelezhető, mint a mire magát irásban lekötötte. A jezsuiták beavatkozhatási joga sehol fentartva nem volt, joggal tehát a román egyház ezen jezsuita befolyás eltürésére nem kötelezhető.

Ezen tény elégséges volt arra, hogy Klein a jezsuiták kegyét elveszítse. Ez pedig nagy baj volt, mert vesztét okozta. A bajt növelte azon körülmény is, hogy támaszkodván a jezsuiták fenntebb érintett igéreteire, Klein, mint láttuk, azon volt, hogy a

[1]) Muz. kézirat 101—105 lapokon.

román népet Erdélyben mind azon jogokkal és kedvezményekkel ruházzák fel, a melyekkel a szászok, magyarok és székelyek lettek felruházva. A püspök Mária Theréziához is a végett folyamodott tehát, hogy Erdélyben a román nép negyedik nemzetnek ismertessék el. E vergődésnek már az az eredménye lett, hogy egy 1742-ben kelt rendeletben az egyesült egyházhoz tartozó románok a haza fiainak ismertetnekel, tehát nem voltak türt, sem jött-ment jövevények többé a románok. Az 1744-ki országgyülés pedig meghozza VI-ik törvényczikkét, melyben a románok polgároknak ismertetnek el s a három nemzet egyikéhez, vagy másikához tartozóknak mondattak, biztositva lévén számukra ezen nemzetek jogai is.

Azonban sem az udvarnak, sem a jezsuitáknak nem tetszett a titokban tett igéreteknek uton-utfélen való kikiábálása. A bécsi kormánykörökнek ezen első találkozása a román néppel, mutatja, hogy igéretekben épen nem fukarkodtak, mikről később aztán hallani sem szerettek.

Azon időben Jánosi jezsuita volt megbizva a püspök melletti teendőkkel. Bántotta ezt különösen az, hogy a püspök a jezsuita befolyás megtörésén, a hitoktatói állomás eltörlésén fáradozik. Áront, a fővikáriust, ennek püspöki széket igérvén, ügyének megnyerte. Panaszt emeltek tehát Mária Theréziánál Klein ellen, mint népbujtogató ellen, aki hivatlanul és illetéktelenül kér jogokat a nép számára, midőn a nép sorsával meg van elégedve; továbbá oly tényekkel is vádolták, amelyek nyilván az unió ellen szóltak, hogy t. i. a püspök a görög keletiektől lelkészeket fogadott, s hogy a templomokban unióellenes könyvekből olvastat stb.

E fondorkodás elkeseritette Kleint. Bécsbe idézték fel. Könyezve búcsuzott el övéitől, s a nép könyezve vált el tőle, mert ragaszkodott hozzá. Bécsbe érkezvén, nem bocsátották a királyné elé, a mig magát ki nem tisztázza. Többen azt a tanácsot adták neki, hogy meneküljön Rómába. Kleint szépen menekülni engedték Rómába, a hol azon biztatást nyerte, hogy püspöki székét el nem vesztheti. Klein Rómában biztonságban érezte magát. Ugy Áront, mint a jezsuitát egyházi átokkal sujtja, mely intézkedését a templomokban fel is olvasták, a mi mély hatást tett a népre. Azonban Klein mégis rövidet huzott. Rómában nagy inségbe jutott; eladta minden ékszerét. Püspöki széke betölthető nem volt, mert Klein ar-

ról nem mondott le s törvény szerint a püspöki szék üresedésbe nem jött. A jezsuiták szerették a dolgok ezen állapotát, mert gondoltak arra, hogy igy az egyház hozzá szokik a püspök nélküli állapotokhoz s egy szép reggel az egész román egyházat valamely róm. kath püspök hatásköre alá helyezhetik.

Felhasználván Klein püspök szomoru anyagi helyzetét, rávették mégis a lemondásra. Klein 1751 május 10-én 1200 frt. évi segély biztositásának kikötése mellett, lemondását megteszi; 1768 september 22-én pedig meghal Rómában, távol hazájától. E férfiu népe előtt martyr gyanánt szerepelt; a jezsuiták áldozata gyanánt tekintették, mely körülmény a jezsuiták elleni gyülöletet csak növelni tudta.

Klein kezdi Erdélyben egyházilag és politikailag képviselni a román népet. A püspök egyházi és világi fő lesz, a román népet érdeklő egyházi és világi ügyekben hozzá intéztetnek a megkeresések; a román püspöki állás hatalommá fejlődik, a melylyel később számolni kellett.

A nemegyesültek ez alatt hatalmasan mozogtak, felhasználták a zürzavart s mind több és több egyházközséget hóditottak vissza; az egyesültek között is egyre szaporodott az elégületlenek száma, úgy annyira, hogy már komoly következményektől lehetett tartani.

Általános forrongásban volt az ország. Ezen forrongást előkészitette egy Visarion nevü zarándok, aki Joanovits szerb metropolita által lett küldve Erdélybe s aki egyszerü mértékletes életmódja, okos magaviselete, az övéit jóval tulhaladó müvelt tapasztaltsága, nem különben, mint a görög egyházhoz szigoruan ragaszkodó, ihletsége által egészen arra látszék hivatva, hogy a meggyöződésében igy megzavart románságot régi hitéhez vezesse vissza. A jövevény a nélkül, hogy más vallások ellen indulatos szónoklatokra fakadott volna, élénken fejtegeté a helyzetet, melybe a román nép a latin egyházhoz átállása következtében jutott. Társalgásában okos óvatosságot követett, ajándékot senkitől sem fogadott el, de osztott mérsékelt alamizsnát a szegényeknek, csak kenyérrel, mézzel, veteményekkel, kávéval és theával élt; a hus és szeszes italok élvezésétől merőben megtartóztatván magát.

Utjában, a merre ment, százanként, ezreinként tódult hozzá a románság, állitván, hogy papjai által rászedetett s kijelentvén, hogy az átváltoztatott isteni tiszteletben résztvenni nem kiván. A zarándok

hire terjedésével a békétlenség és háborgás is nevekedett; csodatételeket beszéltek róla s a románság általában sfânt — szent — czimen ismeré őt, kinek egyszerü neve Visarion volt. Már útjában N.-Szebenhez közeledék a sokaság bálványa, a mindenütt üdvözölt, hogy ott — mint mondá — apostoli küldetését végrehajtsa; midőn az országos főkormányzó és a katonaparancsnokság elnöke rendeletéből elfogatott és őrizet alatt N.-Szebenbe fogságba vitetett. De jó útlevelekkel lévén ellátva, nem bántak vele keményen s kényelméről s tisztességes tartásáról gondoskodtak; ő azonban kevéssel megelégedve, a kapott segély nagy részét őrei és a szegények között osztotta ki.

Megkérdeztetvén: „kitől küldetett?“ „Az Istentől!“ felelé s kinyilatkoztatá, miszerint meghallván, hogy a románok a keleti egyháztól elpártoltak, azért jött, hogy ha a mondottak csakugyan igazak, az eltévedt juhokat a nyájhoz visszatéritse.

Az egyesült püspök is megkereste fogházában Visariont, szemére hányván, mi okból érzi magát feljogositva, a hozzá tartozó egyház megzavarására, de a vádlott a bibliából és a szent atyák irataiból felelt a főpapnak.

A váratlan vendég több heti fogság után Fehérvárra tétetvén át, onnan Bécsbe vitetett, a hol szabadon bocsátották, miként állitják, az orosz követ küldte vissza hazájába.

A veszedelmes kaluger ugyan eltávolíttatott, de legőszintébb részvétet és élénk emléket hagyott maga után sokaknál, mert ebből kifolyólag a románok közül sokan nyilt panaszra fakadtak, hogy papjaik rászedték; tőlük gyermekeik megkereszteltesét és halottjaik eltemetését elfogadni nem akarták; több egyházmegyében templomaikat elhagyták, unitus papjaikra nem is hallgattak többé, s az üdvözülést egyedül a görög keleti egyházban hitték elérhetőnek.

A zavar Hunyadmegyében volt a legnagyobb. Hasztalan igyekezett a püspök és a hittanár elhitetni a néppel, hogy volt apostoluk ravasz volt. [1])

Itt-ott majdnem tettlegességre került már a dolog.

Hogy az elkeseredés meddig ment, mutatja az a körülmény, hogy Hátszeg vidékén Visárion fellépése után a vallási fánátizmus odáig ment, miszerint a románok templomukat újólag kitisztitották,

---

[1]) Lásd a muz. egyl. kéziratát 107—117 l., valamint Teleki Domokos közleményét a Budapesti Szemle 1863-ki évf. 55—81 l.

a földet mélyen felásván kihordották és új földet töltöttek helyébe; sok helyt pedig vizet hordottak a templomokba, megmosták azoknak falait, mintha csak az uniót mosták volna le azokról, újolag felszentelték, azokba nem unitus papokat állitván be.

A mily mértékben igyekeztek az unitusok hiveket szerezni, azon mértékben igyekeztek a nemunitusok gyülölséget támasztani minden ellen, a mi Rómából eredt.

Figyelemre méltó körülmény az is, hogy 1690-ben Magyarország alsó vidékeinek románsága az orthodox szerb egyház körmei közé jutott, mely őt nyelvétől a templomban megfosztotta, némi vagyonára rátette a kezét, tehát könnyü munka volt onnan az erdélyi román egyházban a zürzavart fenntartani. A Magyarországgal határos megyék, minő volt Hunyad is, fejtettek ki legnagyobb tevékenységet — szerb befolyás folytán — az erdélyi schismátikusok között.

Míg a zavar a román vallási ügyekben nőttön nőtt, politikai téren is a románok mind nagyobb és nagyobb merészséget tanusitottak. Mindezen zavarokat tapasztalván különösen a katholikus földesurak, 1845-ben keményebben kezdtek elbánni a románsággal. Hunyadvármegyének Bács nevü falujában a birtokosságnak gyülése lévén, a házat, melyben a gyülés tartatott, a román nép sokasága megtámadta, az ablakokon bekiáltottak: „Urak ne tegyetek rajtunk erőszakot!“ Egyik exáltált román betolakodott a házba s levetvén czondráját, mondá: „Mi kivándorlunk, de ezt a czondrát a királynénak hagyjuk, mert azt az ő földén szereztük.“

Természetes következménye e fellépésnek az volt, hogy a földesurak közül sokan, igen keményen bántak a román jobbágyokkal; a gubernátor sokakat dévai joszágaiból börtönre vettetett; sokan pedig a szigor elől megszöktek. Gróf Haller Pál Réte községéből több jobbágyot elfogatott és Segesvárra vitette őket a börtönbe; különösen a disunitus papok ellen volt a nagyobb hajsza, mint a kik az országban szerte bujtogatták a népet és mindenféle költött dolgokkal a uniónak ártani, a szerb és görög befolyásnak pedig használni igyekeztek.

Husvét alkalmával, igen sok helyt, a román lakosok nem mentek az unitus papokhoz pászkát [1]) venni, hanem elvándoroltak oda,

[1]) Megszentelt kenyér és bor. Husvét napjának reggelén szokták kiosztani a román templomokban. A román ember husvét reggelén mit sem eszik, mielőtt pászkát nem vesz magához. A családfő minden családtagnak pászkát nyujt.

a hol disunitus papok voltak. Felette sok kellemetlenséggel járt az is, hogy disunitus papot tartani szabad nem volt.

E közben az unitus papok között is igen nagy zürzavar támadt. Tekintettel arra, hogy ezen eljárása a népnek őket erősen sértette, nem csak, de sok helyt e miatt kem nyebb vádok eltürésére is kényteleníttettek, az unitus papok igen természetesen folytonos panaszokkal ostromolták a jezsuita theologust és a guberniumot, állítván, hogy ha a gubernium ügyökben el nem jár és nem rendelkezik akként, hogy mindezen viszályok azonnal megszüntessenek, az unitus papok a legnagyobb veszélynek lesznek kitéve, mert a nép már is megtagad minden fizetést az egyház részére, sőt általa életveszélyesen vannak megfenyegetve. Kénytelenek volnának templomaikat elhagyni.

A kir. főkormányszék nem tudott kibuvó lyukat, mentő eszközt felfedezni, mert az elégületlenek a szép szóra épen nem hajtottak.

Mindezen bajokat tisztán Visarion okozta. Ezért egy királyi rendelet érkezett le, a melyben Visárion „hitető veszedelmes impostor kalugernek“ czimeztetik. Szigoru rendelkezéseket foglal ez magában a disunitusok ellen.

Ennek alapján egy román nyelven kiadott patens-félében az unió hasznai élénk szinekkel vannak festve. E pátenst mindenütt felolvasták a románok között.

A királyi parancs alapján kiadott főkormányszéki rendeletre a tisztek keményen felléptek a disunitusok ellen.

A disunitus templomokat átadták az unitus papoknak s intették a népet az unió tiszteletben tartására. A lakosok által adott feleleteket a tisztek tovább adták; de czéljukat még sem érték el, mert a disunitus lakók egyáltalában nem igérték, hogy az uniót tiszteletben tartják, sőt ellenkezőleg kijelentették, hogy az unitusokkal egy templomba járni egyáltalában nem fognak.

A Fogarasmegyéből beérkezett jelentésből álljon itt mutatványképen e rész:

1). Vajda-Récsén a román lakosok azt felelték a bizottságnak: „Mindent értünk, de feleségeink sem engedik, hogy unitus papokat tartsunk.“

2). Drágusonaz unitus papokat figyelmeztették, ne merészeljenek a templomba lépni, mert ők, ha lefejeztetnek is, nem engedik be őket oda.

3). Bésenbákon az unitus papokat a templomból kikergették, s Oláhországból hozattak maguknak a lakosok disunitus papokat.

4). Bucsunban azt felelték: Parancs következtében mi a templomunkat átadjuk, de készebbek vagyunk kimenni az országból, elbujdosni, mintsem az unitus papot elfogadjuk.

5). Kopecselen a disunitus lakosok hasonlóan feleltek, valamint Ilyienben is.

A fogarasmegyei állapotok javitására vonatkozólag 1745 junius 18-ról Haller János gubernátor kiadja a következő rendeletet:

Méltán consideratióba jön Fogaras földe mostani circumstántiák alkalmatosságával, midőn in materia unionis disturbiumok tapasztaltatnak s onnan is sok roszak hallatnak, melyeknek eltávoztatására prospiciálni kegyelmeteknek serio intimáltatik és injungáltatik. Melyhez képest his acceptis convocaltasson minden schismaticusokat s leginkább a schismaticus popákat, hogy azok együtt lévén a fogarasi esperest, midőn az unió punctumiról discurál, hallgassák, és a kiknek azok ellen valami difficultások leszen, proponálhassa s magát világosithassa. Assecuráljanak kegyelmetek kit-kit, hogy bátorságosan azon frequentiára compárcálhatnak, mert senkinek legkisebb bántodása sem leszen, szabadosan onnan megint elmehetnek. [1]).

Sem a kiküldött bizottság intelmeire, sem a kir. gubernium rendeleteire nem hallgatott a nép. Az egyesült papokat néhol a bizottság szeme láttára üzték ki a templomból. A földesurak ugyan igyekeztek csendesíteni a népet, de minden eredmény nélkül

Nem ez, de még á bebörtönöztetés sem használt.

A kormányszék által megengedett fogarasi összejövetel, mely 1845 julius 17-én lett megtartva, nem ütött ki jól az unióra nézve.

Vaszil, fogarasi unitus esperes, a ki ezen gyülésnek indítója volt, az asztal mellett ülvén, neki fogott a munkához s szónokolni kezdett a római pápa elsőségéről; Juon fogarasi disunitus pap közbeszólván, tagadja, hogy Péter külömb apostol lett volna a többicknél. Vaszilia esperes nem volt embere a dolognak, ránézve a vitatkozás bizonyos kudarczczal végződött. Az unió ügyének ez a disputa is nagy mértékben ártott. Mert a fogarasi unitus hivek érezvén és látván esperesük kudarczát, kijelentik, hogy ők szintén a cshismátikusokhoz állanak át. De Juon pópa őket nem fogadta be

[1]) Muzeum egyl. kézirat 137—138 lapokon.

egyházába, nehogy bajt csináljanak neki. A hivek azonban kijelentették, hogy ők többé az unitusok templomába be nem lépnek.

A vármegyei tisztek látván a dolgok ezen kimenetelét, az összegyülteket haza bocsátották. [1]).

Kétségtelenül, ezen idők igen szomorúk voltak a román népre nézve.

Az által, hogy Kleint Bécsbe idézték fel, s onnan Rómába ment, magában a görög katholikus egyházban is rettentő zürzavarok, egyenetlenségek támadtak. E fejetlenség 1744-től 1752-ig tartott. A gör. katholikus egyház ellenségei azt hireszteltek, hogy Klein azért hagyta el püspöki székét, mert belátta, hogy az unió felette káros a román népre nézve. A jezsuiták, Jánosi és Balog, tőlük kitelhetőleg szintén növelték a zavart; intézkedéseiket bizalmatlansággal fogadták, s mind erősebb gyökeret vert a hit, hogy a román nép nem is kap többé püspököt.

A gör. katholikus papság ellen, maga a nép volt felingerelve. A hatóságok bármit tettek, tapintatlanság, rosz indulat és más körülmények közbejátszása miatt az unió ügyének csak ártani tudtak.

Klein püspök a román népnek egy nemzeti irányt mutatott, mely a Hora-féle lázadás felé egyengette az utat.

Ezen zürzavaros állapotoknál fogva a püspöki szék gyors betöltése szükségessé vált.

(Utolsó közlemény következik.)

Moldován Gergely.

---

[1]) Muzeum egyl. kézirat 140—141 lapokon.